

An impressionist painting of a rural landscape. In the foreground, several figures are engaged in agricultural work in a golden field. One man in a light shirt and purple trousers stands with his back to the viewer, while others are bent over or walking. The background shows a line of trees and a distant building under a hazy, blue sky. The overall style is soft and textured, characteristic of Impressionism.

SMARANDA VULTUR

FRANCEZI ÎN
BANAT,
BĂNĂȚENI ÎN
FRANȚA

MARINEASA

reunesc după cel de-Al Doilea Război Mondial cele două istorii: cea a emigrării alsacienilor și lorenților care, călătorind dinspre vestul spre estul Europei, au colonizat Banatul în secolul al XVIII-lea și cea a parcurgerii în sens invers a traseului de către refugiații germani, inclusiv de bănățenii conștienți încă de originea lor franceză (sau lorenă, sau alsaciană). Mitul bunului colonist creează cadrul ce conferă semnificație celor două istorii, într-un plan care depășește contextul concret al derulării evenimentelor, pentru a le situa, prin intermediul unui discurs unificator, la rangul de evenimente memorabile și exemplare.

Două mici istorii și o întrebare

Ziua de duminică, 7 august 1960, a fost o zi de sărbătoare în La Roque-sur-Pernes în Vaucluse. În prezența mai multor oficiali și a lui Jean Lamesfeld, președintele lor, bănățenii au sărbătorit zece ani de la stabilirea lor în această localitate. Cu această ocazie, au comandat un triptic de 3 metri lungime și 1,5 metri înălțime, pictat de Marie Louis Lorin (M.H., 1960), pe care l-au instalat în biserica locală, ce datează din secolul al XI-lea. Pictura reprezintă cele trei etape ale drumului parcurs de coloniști, de la plecarea din Banat până la sosirea lor în Franța: 1. țara de origine, Banatul devastat de flăcările războiului; 2. convoaiele fugind și pregătindu-se să traverseze Dunărea, sau, așa cum afirmă unii, Rinul; 3. sosirea în La Roque-sur-Pernes. Aceste imagini pun așadar în scenă ceea ce numeroase articole despre coloniști, dar și pliantele de promovare turistică din La Roque au numit "Odiseea bănățenilor". Lucrarea este perfect simetrică cu un alt triptic, care i-a servit de model și care a fost pictat în Banatul de origine, la începutul secolului al XX-lea, de către Ștefan Jäger. Pictor cu o oarecare notorietate în Banat, căruia i s-a consacrat un muzeu ce poate fi vizitat în România, în localitatea Jimbolia (Hatzfeld), Jäger a reprezentat parcurgerea de la vestul către estul Europei, cu alte cuvinte colonizarea Banatului în secolul al XVIII-lea. Astăzi, această lucrare de mari dimensiuni poate fi admirată în sala Forumului Democrat German din Timișoara. Ea immortalizează o istorie fondatoare, cea a sosirii coloniștilor de origine germană (șvabi, în sensul generic al termenului, pe care l-am invocat și explicat mai sus) în Banat și un mit fondator – cel al bunului colonist, al eroului civilizator. Aceștia

sunt termenii în care le place șvabilor să vorbească despre sosirea lor în Banat, iar referința la această istorie colectivă nu lipsește niciodată, nici chiar atunci când își povestesc istoria vieții (Vultur, 2000).

Realizările deosebite ale bănățenilor sosiți în anii '50 în Vaucluse, în La Roque-sur-Pernes, sunt prezentate în ziare în aceiași termeni. De exemplu, *Le Méridional* din 1 aprilie 1959 menționează că, “stingându-se acum câțiva ani”, mica localitate din Vaucluse renaște în fiecare zi din propria cenușă datorită “operei bănățenilor”. Un alt titlu anunță: “Ei au făcut să înflorească pietrele. Odiseea bănățenilor se încheie în Provence” (Senzer, 1963).

La rândul ei, publicația *Le Provençal* scrie în 5 martie 1960: “între Pernes și La Roque, lorenzi din Europa centrală au transformat foste deșerturi în noi și fericite văi”. După ce menționează în teza sa faptul că, la sfârșitul anilor '50, 60 de bănățeni recrutați în Alsacia și Lorena, unde se aflau ca refugiați (imigrați din Banat cu doi ani în urmă), au ajuns în La Roque, Guillot (1953, pp. 224-226) precizează: “ei veneau să reînvie un sat, până la urmă veneau să încerce o experiență majoră”, “cea mai magnifică reconstrucție, cu alte cuvinte o colonizare veritabilă, unică în felul ei și în prezent necunoscută în alte țări ale Europei”.

Este adevărat că, în 1951, Edouard Delebecque publicase la Avignon o carte despre satul La Roque-sur-Pernes, al cărui primar era în acea perioadă, carte intitulată *Un village qui s'éteint / Un sat care se stinge*. O “anexă surprinzătoare” este adăugată la sfârșitul cărții pentru a semnala prezența primilor bănățeni ajunși în acest “sat muribund” (Delebecque, 1951, p. 77) și pentru a examina “încercarea realistă de a face să renască localitatea”. Statisticile ne indică și ele că La Roque-sur-Pernes era în 1950 un sat condamnat să dispară. În 1861, în La Roque erau 383 de locuitori, iar în 1949 nu mai rămăseseră decât 88 (Oberläuter, 1957, p. 12). Francezii din Banat vor putea astfel să reia munca de colonizare, a cărei vocație o au, iar La Roque-sur-Pernes “poate deveni, după ce aproape a murit, o localitate model înfloritoare” ((Delebecque, 1951, p. 85). În 1989, satul numără 400 de locuitori, numărul copiilor care mergeau la școala locală fiind de 40 (Heuberger, 1989).

La sfârșitul lui aprilie 1999, am călătorit la La Roque-sur-Pernes în căutarea bănățenilor. Am avut ocazia de a discuta cu șase bănățeni

și bănățence care mai trăiau acolo, trei provenind din Banatul iugoslav (Homolitz, Brestovac, Ploschitz) și trei din Banatul românesc (Becicherecul Mic, Tolvădia și Ciavoș, Lenaenheim). Toți interlocorii mei aparțineau generației născute între 1923 și 1935 (mama unuia dintre ei, în vârstă de peste 80 de ani, nu mai putea participa la discuții). Copiii lor erau născuți în La Roque și vorbeau mai mult franceza și uneori, nu mereu, dialectul german vorbit de părinții lor. Nepoții nu vorbeau decât franceza (unii dintre ei învățau germana la școală ca limbă străină). Am înregistrat povestirile vieții lor sau ceea ce au vrut ei să-mi povestească din trecutul lor, precum episoadele dramatice ale exilului după război și împrejurările sosirii și instalării în La Roque-sur-Pernes.

Interviurile au fost realizate în franceză, deoarece înțeleg cu greutate germana sau dialectele germane și șvăbești pe care le mai vorbeau interlocorii mei între ei (mai ales vârstnicii). Bănățenii români înțeleg puțin limba română; unul dintre ei presăra în povestire fraze în română, iar o femeie putea încă să recite în română poeziile patriotice pe care le învățase în România, la școală.

Aceste narațiuni merită să fie analizate în sine, ceea ce nu poate fi realizat aici. Discursul memorial al oamenilor, ceea ce memoria protagoniștilor istoriei evocate în aceste pagini a reținut din evenimentele care s-au petrecut, trebuie pus în relație cu celelalte tipuri de documente prezentate aici.

Cu zece ani înainte de a face eu călătoria în La Roque, Andreas Heuberger (1989, articol în *Der Donauschwabe*) scrie că în sat trăiau mai puțin de 10 familii (germane) din cele 30 câte fuseseră inițial, adică din cei care se stabiliseră în La Roque și în împrejurimi în anii '50. Heuberger consideră că lipsa contactului între locuitorii germani din sat și Germania a dus la o asimilare aproape perfectă a șvabilor germani deveniți astăzi *ganz normale Franzosen* (francezi ca oricare alții). În realitate, legăturile cu Germania sunt încă menținute, fie datorită legăturilor de familie, fie ca urmare a călătoriilor făcute în Germania cu ocazia "sărbătorilor satului natal" (*Heimatfesten*), care, la fiecare doi ani sau chiar anual, reunesc persoane originare din același sat bănățean, ce trăiau acum în Franța, Germania, România și în alte țări din Europa, din Statele Unite ale Americii sau din Australia. Monografiile acestor sate, realizate datorită sprijinului activ al foștilor

locuitori și conținând o documentație foarte vastă și bine prezentată a istoriei comunității și a *Heimat*-ului, circulă în toate familiile care se reunesc cu ocazia sărbătorilor locale. Acest tip de reuniuni, precum și aceste cărți-document, întrețin ideea unei apartenențe comune și contribuie la reconstrucția periodică a unei memorii comune a celor care trăiesc azi în Franța, în Germania, în România. De această dată este vorba de o identitate concepută în termeni de *Heimat*.

Urmând sfaturile foarte utile ale profesorului André Burguière, am vizitat primăria localității La Roque și, datorită sprijinului foarte amabil al primarului (în 1999 era Joseph Bernhardt, fiul lui Jeanine și Pierre Bernhardt) și al secretarei primăriei, soția sa, ambii legați astfel prin familie de originea bănățeană a unei părți a locuitorilor, am putut să consult o arhivă destul de bogată, inclusiv teza de doctorat a lui Guillot, scrisă la trei ani după sosirea francezilor din Banat în La Roque.

De un interes aparte pentru problema care ne preocupă este și colecția de extrase din articole scrise de cei care, în diferite perioade, au vizitat satul pentru a vedea ce s-a întâmplat cu bănățenii stabiliți aici.

Sunt interesant de analizat formulele de identificare a bănățenilor, prin intermediul cărora se confruntă mai multe perspective, unele contradictorii:

- ne sunt prezentați, mai ales la început, ca încarnarea perfectă a unei continuități neîntrerupte cu strămoșii francezi, loreni sau alsacieni;

- sunt numiți bănățeni, ceea ce anulează diferențele de apartenență la Banatul românesc, iugoslav sau ungar;

- sunt numiți șvabi dunăreni/*Donauschwaben* sau germani în discuțiile despre asimilare, mai ales cea lingvistică;

- zierele din Provence sau Vacluse insistă asupra faptului că aceștia au devenit adevărați oameni din Sud, laudând capacitatea lor de integrare.

După cum putem remarca, în funcție de caz, identitatea este percepută ca substanțialistă sau dinamică. Frontiera identitară (Barth, 1995), gândită în termeni de origine, limbă, religie, de apartenență locală, regională sau națională, face obiectul unei permanente negocieri. Ea se deplasează de asemenea în funcție de privirea care e purtată asupra grupului și care poate veni din interiorul sau exteriorul acestuia.

Ce identitate își atribuie interlocutorii mei din La Roque-sur-Pernes în momentul și în contextul vizitei mele? În primul rând, toți sunt de naționalitate franceză, unii chiar explicându-mi că, acceptând să trăiască în Franța, era normal să devină francezi. În acest tip de discurs, imaginea unei națiuni gândite în termeni contractuali se opune unei imagini organice a națiunii. Ei au învățat limba franceză, pe care abia o cunoșteau la sosirea în Franța, și-au încurajat copiii să se integreze. Din același motiv, unii dintre ei agreează în mod special căsătoriile în afara comunității bănățene. Pe de altă parte, citesc ziare din Germania, scrise în limba germană pentru comunitatea șvabilor dunăreni/ *Donauschwaben*, mai ales pentru a se informa asupra a ceea ce se mai întâmplă în Banatul de origine, dar și asupra evenimentelor privitoare la vechii refugiați, răspândiți azi în întreaga lume. Cei ce sunt originari din Banatul românesc declară că se simt puțin români, cel puțin în sufletul lor. Ca urmare a vizitei mele acolo, unul dintre bănățeni a făcut în mai multe rânduri călătorii în Banatul românesc, la Timișoara, Tomnatic, Tolvădia, Banloc, adevărat pelerinaj în căutarea strămoșilor, pregătindu-se cu grijă pentru această călătorie și realizând în urma unor căutări pasionate o genealogie familială impresionantă (vezi Philippe Willer).

Declarându-se francezi, vechii bănățeni au devenit în cele din urmă francezi din Banat sau au fost dintotdeauna?

Vom analiza în continuare răspunsurile alternative posibile la această întrebare.

NOTE

- ¹ O primă formă a textului din acest capitol a apărut în limba franceză sub titlul "De l'Ouest à l'Est et de l'Est à l'Ouest. Les avatars identitaires des Français du Banat", în volumul *Visibles mais pas nombreux. Les circulations migratoires roumaines* (sous la direction de Dana Diminescu), Editions de la Maison des Sciences de l'homme, Paris, 2003, pp. 99-115, și poate fi citit în franceză și pe site-ul www.memoria.ro.
- ² Robert Schuman a fost președintele Consiliului (de miniștri) în două reprize, între noiembrie '47 și iulie '48 și apoi în perioada 5-7 septembrie 1948 (al doilea guvern Schuman nu a rezistat mai mult de 2 zile!). Din iulie 1948 în ianuarie 1953, cu excepția celor 2 zile din septembrie 1948, a fost ministru al afacerilor

externe. Între anii '46-'47 a fost ministru de finanțe, iar între '55-'56 ministru de justiție.

³ Toate citatele în alte limbi decât româna sunt traduse de autor.

⁴ Conform cu ce aveam să aflu după acest interviu, bănuiesc că nu a fost deportată în U.R.S.S. în 1945 tocmai datorită descendenței franceze, deși în 1992 nu am discutat cu ea acest subiect, din lipsă de informație (era primul meu teren într-un sat germano-șvăbesc și prima descoperire a subiectului acestei cărți). Am realizat atunci, cu ajutorul lui Lucian Ionică, un film de teren, din care câteva fragmente au fost reluate într-un documentar realizat de mine cu Diana Andone, câțiva ani mai târziu. Filmul se referă tocmai la ceea ce numeam atunci o identitate dilematică.

care le generează și tinde să se actualizeze de câte ori conjuncturile favorizează apropierea. El e reluat și mediatizat de vocea presei, cum am văzut la începutul acestei cărți, dar însușit și de unii dintre actorii direct implicați în restituirea memoriei.

Rosalie Bernhardt cântărește reușita bănățenilor prin faptul că la venirea lor acolo erau doar doi copii școlari în sat, în timp ce, prin fericita colonizare a locului, numărul lor a crescut la 40 și a rămas constant așa.

Lamesfeld îl întâmpină pe Robert Schuman însuși la vizita acestuia din 1955 (pe care Jeanine Bernhardt o evocă de parcă ar revedea-o cu ochii minții, în interviul din 2005, netranscris aici), sau alte oficialități franceze care vin la Roque, cu puneri în scenă ale unui chirvai/ Kirchweih ca acasă în Banat, cu bucate prezentate drept "bănățenești", cu prăjituri și torturi (doar bănățenii sunt, între altele, buni păstrători ai tradițiilor!), și face chiar și un film pe tema "experimentului reușit" de implantare a bănățenilor în Franța. Invitațiilor de onoare li se oferă vin din recolta presupusă a fi a bănățenilor (sunt pagini de ziare cu fotografiile care difuzează imaginea), deși, cum aveam să aflu mai târziu, după ce am fost mai bine acceptată de interlocutorii mei din La Roque-sur-Pernes, timpul care trecuse de la venirea în sat era insuficient pentru a putea avea o producție proprie.

Scenografia reușitei și a izbânzii asupra destinului potrivit se alimentează din puterea mitului de a "corecta" pe ici, pe colo realitățile, apropiindu-le de zona ideală în care se armonizează contradicțiile, dar și din motivațiile de ordin strategic ale lui Lamesfeld.

Un tablou, o poveste de întemeiere și o carte de bucate

Taboul comandat de Lamesfeld în 1960 pentru biserica din La Roque-sur-Pernes (vezi primul capitol) cu ocazia a zece ani de la instalarea în localitate a bănățenilor⁴ face parte din aceeași recuzită memorială menită să pună în paralel sosirea bănățenilor în Provence cu cea a șvabilor în Banat. Tripticul lui Marie Louis Lorin e replică în oglindă a tripticului celebru printre bănățenii șvabi prin care Stefan Jäger imaginează etapele colonizării Banatului din secolul al XVIII-lea (azi se află în custodia Casei Adam Müller Guttenbrun și este

expus pe un perete de mari dimensiuni în holul acestei case patronate de Forumul Democrat German).

E un tablou fondator pentru șvabii bănățeni, legând istoria colonizării de un mit de întemeiere, așa cum e și tabloul din La Roque, sacralizat prin locul de instalare, dar și prin adăugarea unei Fecioare Maria ce pare a patroana și a pune sub semnul binecuvântării istoria (profană!) care i-a adus în La Roque pe bănățeni.

Stefan Jäger (1877-1962) pictează, de altfel, mai ales scene din viața șvabilor bănățeni, costumele, târgurile, chirvaiul, grădina cu păsări, refugiul (*Flucht*), deportarea în Rusia (Jäger, 2009), toate ușor de asociat cu *Heimat*-ul lăsat în urmă în Banat. Reproduseri ale tablourilor sale, inclusiv ale tripticului care i-a adus notorietate, găsim deopotrivă în casele din Tomnatic și în cele din La Roque (vezi *intra* Documentar). La familia Benz din La Roque-sur-Pernes, reproduserile numeroase după Jäger stau pe același perete cu fotografia casei din Becicherecu Mic.

Ele sunt realizate de cumnatul doamnei Margareta Benz, Peter Fraunhoffer, același, din câte îmi dau seama, cu cel din arhiva căruia profesoara Maria Schulz a selecționat reproduseri pentru a realiza o mapă-album la casa memorială din Jimbolia a pictorului Stefan Jäger (originar din Cenei, dar instalat aici încă din 1910).

Reper al memoriei colective și conector a două istorii distanțate în timp, dar superpozabile simbolic, tripticul lui Jäger și cel de la Roque le conferă celor două "colonizări" o aură exemplară și le înnoadă între ele, făcându-le părți ale aceleiași "Odisei", cum le place acelora care administrează memoria bănățenilor din micul sat vauclosian să o numească în pliantele publicitare ale localității.

Pe de altă parte, se poate găsi reprodus tabloul fondator al șvabilor bănățeni al lui Jäger în cele mai neașteptate locuri, unele de uz cotidian, cum ar fi o carte de bucate (vezi *intra*), din care se inspiră bănățencele din Franța pentru a găti mâncăruri "ca la mama acasă".

Tripticul lui Stefan Jäger, reprezentând colonizarea Banatului, fotografiat în casa familiei Bockel/Boquel

O reproducere în alb-negru a aceluiași triptic, cu indicarea regiunilor de unde au venit coloniștii, fotografiat într-o casă de la Roque-sur-Pernes

Tripticul instalat în 1960 în biserica de la Roque-sur-Pernes, pictat de Marie Louis Lorin (alături, un pliant explicativ al Primăriei)

Refugierea 1944
Oil 40/60 cm

Flucht 1944

Refugiul bănăţenilor germani din 1944 în versiunea lui St. Jäger (sus)
și a tripticului de la Roque - partea centrală (jos)

Das Koch- und Backbuch meiner Mutter

Kulinarisch
Köstlichkeiten aus
dem Banat
♦
Band 1

Erinnerungen
einer

Beim Kukuruzhacken -
Aquarell von Stefan Jäger

Die vier natürlichen Grenzen
des Banats sind im Süden
die Donau, im Westen die
Theiß, im Norden der
Maroschfluß und im Osten
die Südkarpaten.

Coperta cărții de bucate bănățenești
("ca la mama acasă") publicate în
germană de o bucătăreasă care pregătea
altădată mâncărurile la nunți
(o hartă a Banatului și, pe pagina
următoare, reproduceri ale tablourilor
lui Stefan Jäger din această carte)

Margareta Benz, proprietara cărții de bucate de mai sus în casa ei din
Pernes, 1999

er Mutter

Kulinarische
Köstlichkeiten aus
dem Banat

Band 1

Erinnerungen
einer

bănățenești
publicate în
ă care pregătea
unții
pe pagina
le tablourilor
stă carte)

cașa ei din

Allgemeine Bemerkungen über die Einwanderung in das Banat

Vandring - Ölgemälde von Stefan Jäger

Rast - Ölgemälde von
Stefan Jäger

Wasserfahrzeuge mit typischen
Aufbauten, die in knapp einer
Woche Wien erreichen.
Die in Wien ankommenden
Transporte führen bereits bei
Nußdorf in den Donaukanal und
landeten in der Rossau (heute IX.
Bezirk). Hier kehrten die müden

Leute in Gasthäuser ein („Goldener

F
t
t
F
E
P
E

der Herrergasse (heute I. Bezirk)
müden. Hier erhielten sie einen
Reisepaß und pro Person sechs
Gulden (drei in Wien, drei in Ofen),
mit denen Reise- und Verpfle-
gungskosten an den Schiffsführer
bezahlt werden mußten.
Die meisten Schwabenzillen führen

bis Titel in der Südbatschka (an
der Einmündung der Theiß in die
Donau) oder bis Perlas in Südbanat.
Hier übernahm ein Bevollmächtig-
ter der Banater Landesadministra-
tion die Ansetzler. Die Schwaben-
zillen wurden zerlegt und das Holz
zum Hausbau verwendet.

Ankunft der
Banat - Öge
Stefan Jäger

Im Jahre 1552
eroberten die Tür-
ken die Herrschaf-
gelangt.
Am 31. August
türkische Festun-
von kaiserlichen
Prinz Eugen vor-
eingeschlossen.
1716 kapitulierte
Darnit war auch
Herrschaft des
worden. Der sie-
Eugen betraute
Clausius Florin-
Mercy (1666-1718)
Einrichtung und
neuen kaiserlich-
Die 164-jährige
hinterließ ein ve-
surplus, fast m-
Land. Es war da-
matische Ansetz-
Gebiet nötig.
Das Kolonisten-
wurde von der
nistraton entwie-
zu bestideln. Die
nahren ihre Tä-
Elsäß, Lothringe
Saarland, Pfalz,
fischen, Hesse-
Schwaben, Bay-
allen deutschen
österreichs auf.
So kam es 1722

Allgemeine Bemerkungen über die Einwanderung in das Banat

Im Jahre 1552 belagerten und eroberten die Türken Temeschburg. Damit war das heutige Banat unter die Herrschaft der Türken gelangt.

Am 31. August 1716 war die türkische Festung Temeschburg von kaiserlichen Truppen unter Prinz Eugen von Savoyen völlig eingeschlossen. Am 12. Oktober 1716 kapitulierten die Türken. Damit war auch das Banat aus der Herrschaft des Halbmonds befreit worden. Der siegreiche Prinz Eugen betraute im gleichen Jahre Charles Florentin Graf von Mercy (1666-1734) mit der Einrichtung und Verwaltung der neuen kaiserlichen Provinz. Die 164-jährige Türkenherrschaft hinterließ ein verwüstetes, verunsichertes, fast menschenleeres Land. Es war daher eine systematische Anstiedlungspolitik in dem Gebiet nötig.

Das Kolonistenwerbungssystem wurde von der kaiserlichen Administration entwickelt um das Banat zu besteden. Die ersten Werber nahmen ihre Tätigkeit für Wien in Elsaß, Lothringen, Luxemburg, Saarland, Pfalz, Rhein- und Mainfranken, Hessen, Thüringen, Schwaben, Bayern und aus fast allen deutschen Gegenden: Alltösterreichs auf. So kam es 1722-1726 zum

Vandierung - Ölgemälde von Stefan Jäger

Rast - Ölgemälde von Stefan Jäger

Wasserfahrzeuge mit typischen Aufbauten, die in knapp einer Woche Wien erreichten. Die in Wien ankommenden Transporte führen bereits bei Nußdorf in den Donaukanal und landen in der Flossau (heute IX. Bezirk). Hier kehrten die müden

Leute in Gasthäuser ein (Goldener

F
F
t
F
E
M
t

der Herrngasse (heute I. Bezirk) machten. Hier erhielten sie einen Reisepaß und pro Person sechs Gulden (fünf in Wien, drei in Ofera), mit denen Reise- und Verpflegungskosten an den Schiffsführer bezahlt werden mußten. Die meisten Schwabenzillen führen

bis Titei in der Südbatschka (an der Einmündung der Theiß in die Donau) oder bis Perlas im Südbanat. Hier übernahm ein Bevollmächtigter der Banater Landesadministration die Anstiedler. Die Schwabenzillen wurden zerlegt und das Holz zum Hausbau verwendet.

Ankunft der Siedler im Banat - Ölgemälde von Stefan Jäger